

Szépe György 1931-2012

A nagykőrösi református családból származó Szépe György a magyar-francia szakot elvégezvén 1953-ban került az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, ahol is otthonról hozott nyelvtudását kamatoztatva művelte magát tovább a modern irányzatokban. Tudvalévő, hogy az 1950-ben politikai okokból bezárt nyugati nyelvi tanszékek számos oktatója az intézetben kapott menedéket a különböző szótári, nyelvtörténeti és leíró nyelvtani munkálatokban, amelyek az 1960-as évek elejére már több példamutató kidolgozottságú és terjedelmű összefoglaló művet eredményeztek. Az előző generáció kiemelkedő nyelvészei nagy hatással voltak Szépe-re, aki ekkor alapozta meg szakmai kapcsolatainak azt a kiterjedt hálóját, melynek előnyeiből oly sokan részesülhettünk.

Az 1960-as években az intézetben új irányok felé nyithattak, és Szépe-nek ebben kulcsszerepe lehetett. Ő ugyanis azzal az egyedülálló képességgel rendelkezett, hogy fenn tudta tartani a tisztes indíttatású szakmai kapcsolatokat minden érdekelt féllel ebben a mindig két- vagy többszátú országban, ami rémes következményeivel máig áthatja a szaktudományokat is. Más szóval tudományos meggyőződését soha föl nem adva el tudta fogadtatni magát és nézeteit a hazai nyelvészetben működő legfontosabb döntéshozókkal, bármelyik oldalon álltak is. Ráadásul csaknem mindenkit ismert (sőt: őt is csaknem mindenki ismerte) a világ jelentősebb nyelvészei közül a Moszkvából Prágán át végül a Harvardra került univerzális életművű Roman Jakobsontól a belga Nicolas Ruwet-n, a cambridge-i tanszékvezető John L. Trimen át a belgrádi Ranko Bugarskiig. Számomra máig rejtély, harminc-egynéhány éves korára hogy volt erre képes pesti irodájából, amikor nemhogy internet, de közvetlen tárcsázás sem volt - még vidékre se, hogy a külföldről ne is beszéljünk.

Az intézet munkatársaként bejáratos volt az MTA várbeli Számítógépes Kutatóközpontjába. Itt indultak meg az akkor újdonságszámba menő matematikai nyelvészeti kutatások, melyekben elsősorban a szegedi akadémikus Kalmár László csapata működött együtt a különböző féllegális munkahelyekről az SzK-ban landolt ígéretes társasággal, amelybe a matematikus Vargha Dénes, a poétikától a logikán át a számelméletig mindenhez értő Petőfi S. János, Kiefer Ferenc, Szöllösi Éva, Szelecsán János és Dömölki Bálint is tartozott.

A hatvanas évek enyhülése magával hozta a kivételes esélyt, hogy magyar nyelvészek Ford-ösztöndíjjal több hónapot, sőt némelyikük egy egész tanévet töltsön az USA-ban. Köztük volt Szépe is, aki Telegdi Zsigmond tanszékvezetése alatt Kiefer Ferencsel együtt részt vett az ELTE matematikai (majd későbbi nevén: általános és alkalmazott) nyelvészeti szakának a megalapításában és az első évfolyamok oktatásában. Szépe nyelvészeti kurzusai legendások voltak: a rendkívül alapos felkészültség ötvöződött bennük a sziporkázó ötletgazdagsággal. Májig emlékszem az *Eperfa* című négysoros József Attila-vers másfél órán át tartó közös nyelvészeti elemzésére: akkoriban ugyanis éppen a versek hangalakjának a jellemzői érdekelték.

„Öreg eperfa áll az út felén, / zömök, tömött, mint hős paraszti dajka. / Úrvezető vigyázz! a törzs kemény! / S óh koldus, nézd, mily lágy a gyümölcs rajta.”

Óráira a kor legjobb nyelvészeit hívta el vendéglőadónak, lelkükre kötve, hogy mindig hozzanak különlenyomatokat korábban megjelent cikkeikből. (Akkoriban a csak könyvtárban hozzáférhető könyvekből és folyóiratokból kézzel jegyzeteltük ki saját összefoglalóinkat, mert még másológépek sem léteztek, nemhogy szkennelés. Ezért hát a „klny”-ek nagy kincsnek számítottak.) Így nemcsak mi hallhattuk őket előadni, az általános nyelvész Károly Sándortól kezdve a sinológus Csongor Barnabáson át a romanista Bakos Ferencig, de ők is megismerhettek minket, nyelvészpalántákat. Szépétől kérdezhettünk - bármit, bárhol, bármikor; saját vagy mások előadásai alatt, a folyósón összefutva, a magunk

készülő cikkei kapcsán, vagy ha valahol valami újat olvastunk -, nem számított: a válasz nemcsak részletes és informatív, de szellemes és előrevivő is volt. Nem csoda, hogy Szépe körül a fiatal nyelvészek szinte neki „felesküdt” csapata alakult ki, akár intézményesen köréje tartoztak, akár máshol voltak alkalmazásban. Mesterként tiszteltük, és - az általa ránk hagyományozott, hajdani Eötvös Collegiumbeli szokást követve - rendületlenül „főtanár úrnak” szólítottuk - persze már tegezve, ahogy az „kollégák” közt szokás. Intézeti csoport-, majd később osztályvezetői stallumát arra használta, hogy ezeket a fiatalembereket menedzselje. Elhelyezni állásokba ugyan nem nagyon tudta őket, de az intézeten belül egy olyan kivételezett helyzetet alakított ki, amelynek nem volt párja a korabeli tudományos életben - legalábbis az általunk ismert bölcsész körökben.

Előbb az intézet Szalai utcai „albérletében”, majd 1973-tól a régi budai városháza „13. szobájában” az akkor hivatalosan nem létező posztgraduális szemináriumokat honosította meg, és tartotta érte a hátát. Itt az intézeti fiatal modern nyelvészek mint beltagok mellett rendszeresen megjelentek nemcsak nyelvész, de filozófus, szociológus, kommunikációkutató, pedagógus, pszichológus kültagok is. Szépe nek kellett jótállnia a szombat délelőtti „Altrichter-szemináriumokért” is, amelyeken egyrészt az egyetemi oktatásból kényszerűen kimaradt nyelvfilozófiával, másrészt épp az itt felsorolt szakterületek velünk egykorú művelőivel ismerkedhettünk meg, Szépe vett rá bennünket arra, hogy dolgozzunk ki egy alternatív tantervet a gimnáziumi magyar nyelvtan oktatásának megújítására, ő járta ki ennek az intézményi háttérét és támogatását, és ebből a csaknem egy évtizedig tartó (és törvényszerűen kudarcra ítélt) programból nőtt ki azután az a „strukturális magyar nyelvtani” munkálat, amelynek máig megjelent négy kötete megteremtette a nemzetközi tudománnyal lépést tartó explicit és szakszerű nyelvtanírást - és összekovácsolt egy nyelvész nemzedéket.

Szépe 1982-től az újjáalapított pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem professzora lett. Tulajdonképpen hű maradt sok évtizedes elkötelezettségéhez: ott mozdítani a tudomány és a felsőoktatás szekerén, ahol éppen lehetősége van rá. Pécs pedig nagy alkalom volt, hiszen egy új típusú intézmény jöhetett létre, a többiekétől merőben eltérő arculattal és olyan csapattal, amelyben közeli eszmetársaival dolgozhatott együtt: például Fülei-Szántó Endrével és Horányi Özsébbel. Ha megmaradt volna az akkor még mozdíthatatlannak gondolt szocialista rendszer, Pécs mintát adhatott volna a hozzá képest áporodott és megcsontosodott többi bölcsész karnak. Szépe szakmai újításai közé többek között az tartozott, hogy megszüntette a magyar nyelvészet és az általános/elméleti nyelvészet szembenállását, és Kolumbusz tojásaként egyetlen egységes „nyelvtudományi” tanszéket hozott létre. Teljes energiájával belevetette magát a pécsi kísérletbe, talán szakmai-tudományos karrierjének is alárendelte az újabb csapatépítést. Elvként fogalmazta meg például, hogy a professzornál nincsen magasabb rang a nemzetközi tudományos életben, ezért ő nem volt hajlandó az „akadémiai doktori” címet megszerezni. Nem látta, hogy ezzel a gesztussal a saját esélyei mellett az általa vezetettek lehetőségeit is csökkenteni ebben a rangkóros magyar világban, ahol a papír többet számít, mint a valódi tudás. Igaz, amikor pár éve életműve alapján kérelmezhetette a címet, már nem állt ellent - az egész szakma öröme.

A rendszerváltás utáni törvények azonban a pécsi kísérletet nem díjazták. Be kellett állniuk nekik is a sorba, de a pécsi nyelvészeti iskola ma is virágzik, a Szépe alapította doktori program is megmaradt, maga is szinte haláláig részt vett benne, és nincs nyelvészeti tanszék az országban, ahol ne fogadták volna szívesen.

Szépe Györgynek múlhatatlan érdemei vannak a magyarországi modern általános és alkalmazott nyelvtudomány megteremtésében, kutatók nemzedékeinek felnevelésében. Elméleti és gyakorlati munkássága, tanári pályája mintaként szolgált mindannyiunknak. Sokan vagyunk, akik sohasem fogjuk elfelejteni életművét és személyének varázsát.